

kilátó

BÁN ZSÓFIA

Ragyognia kell

NÁDAS-EST, MÜPA, 2019. JANUÁR 21.

Amikor Nádas Péter tavaly ősszel felolvasást tartott *Világlo részletek* című memoárjából, még otthon, mielőtt elindultam volna a felolvasás helyszínére, eszembe jutott egy részlet a könyvből. Egy *világlo részlet*. Hirtelen, valahogy kiragyogott abból a sűrűn kavargó masszából, és mutatta magát. Annyira mutatta magát, hogy noha még lett volna indulás előtt más dolgom, elővettem a könyvet, pontosabban a második kötetét. Már csaknem másfél év telt el azóta, hogy előző nyáron, egy toszkán szőlődombon nekifogtam, s aztán, már otthon, tempósan befaltam. Mégis tisztán emlékeztem, hogy ez a kiviláglo részlet ott volt, a vastag, második kötet vége felé. Ahogy azt bárki megerősítheti, a nyomtatott könyv nagy előnye, hogy lehet benne térben közlekedni, tájékozódni, lehet térben emlékezni. Valami a lap tetején vagy az alján volt, a jobb lapon volt, vagy a balon, új bekezdés volt, a kötet közepe felé, vagy a végén volt. A Shell-kútnál forduljon balra, aztán a híd után jobbra. Ilyenek. Persze, az e-könyvnek is számtalan előnye van, de ez a testiség elvész benne, az én testiségem relációja a könyv testiségével, és akkor a könyv borítójáról, a papír színéről és főként szagáról még nem is beszélünk. Ilyenformán a könyvtest érzékisége, erotikájavész el, és pusztá tartalommá válik. Ami nagy író esetében nem kevés. Ne legyünk telhetetlenek – de mégis.

Kikerestem ezt a makacsul magát mutató, világlo részletet, a gyerekkori agyláz, a meningitisz, vagyis agyhártyagyulladás emlékét, amelyről a szerző egy ponton megállapítja, hogy „Mindez elbeszélés, nekem erről a leghalványabb emlékem sincs. Csak annyit tudok, hogy túl magasra dobtam a labdát.” Tehát egy emlék elbeszélése zajlik, egy emléké, amely az emlékező számára mások hangján szólalt meg, mások hangja, elbeszélése által formálódott emlékké, noha mindaz, amit elbeszéltek, éppen vele történt meg. Amolyan *protézis-emlék*, amely a szerző saját elbeszélésében további távolságot vesz fel. Nem mondom, hogy nyer, mert nem feltétlenül nyereség; inkább legyőzendő akadály. Mégis, van benne valami áthidalhatatlan; két mondat között a tátongó űr. Végigolvastam a részletet, becsuktam a könyvet és elindultam a felolvasásra.

Amikor azonban Nádas nekifogott a felolvasásnak, mintha be sem csuktam volna, mert az otthon elolvasott részlet első mondatánál kezdte, és az utolsónál fejezte be. A szerző saját hangján hirtelen, ahogy mondani szokták, *megelevenedett az írás*, lélegeztek a sorok, mert a felolvasás, az nem csak szövegből, hanem legalább annyira lélegzetből áll. A szerző lélegzete összekeveredik a hallgatóság lélegzetével; test a test melegét veszi fel, kilégzés a belégzéssel keveredik, egészen addig, amíg össze

nem hangolódnak, amíg párásra nem lehelik a terem ablakának hideg üvegét. „A rituális összelélegeztetés művészete”, írja egy helyen Nádas a színház művészetére vonatkoztatva. S miután a felolvasás is egyfajta színház, itt is valami hasonló zajlik.

Miután első meglepetésemből felocsúdtam – mert mégiscsak egy 1200 oldalas műről van szó –, a véetlen egybeesések különös alfajaként könyveltem el. (Szerelem a véetlen egybeeséseket, mintha valami láthatatlan rendezőelv hirtelen, egy pillanatra megmutatkozna; kivillan a gomolygó felhőzetből, s aztán, ahogy jött, el is tűnik.) Ahogy haladt a felolvasás, és egyre inkább elmélyedtünk a részlet részleteiben, az az érzésem támadt, hogy a szerző jellegzetesen tárgyilagos, látszólag érzelmentes, szinte magyarázó hangja, amely betöltötte a zsúfolt termet, valamiképpen csökkenti, sőt, mintha el is simítaná azt a bizonyos feszültséget, amely a közvetlen emlékezés, a protézis-émlék, az elbeszélés és az olvasás aktusa között természetesen kialakul. „Hitben és ábrázoló geometriában, csak törekvés létezik”, írja Nádas, [...] törekvés a hitre, törekvés az ábrázolásra.” A hang, a hangzó előadás által hirtelen minden a helyére került, és nem tudom másképp mondani: *otthonra* lelt. A szerző hangja egyszerre befogta és otthonossá tette azt a két mondat között tátongó, látszólag áthidalhatatlan űrt, amely a műben a szerkezet által válik belakhatóvá. Ott és akkor a hangja volt a megtartó szerkezet; egy kitarított hang, amely az otthon, a szövegotthon képzetét adta elő. Az övé volt, és mégis a miénk.

De mi az otthon? S adott esetben, lehet-e otthonos az, ami rémületet kelt, ami beláthatatlan, ami felfoghatatlan, amitől legtermészetesebb ösztöneink által vezérelve menekülnénk, mégis újra és újra visszatérünk hozzá, vagy el se megyünk? És ha igen, ha lehet, miképpen lehet benne élni? A *Világló részletek* sokszor és sokféleképpen tér vissza az otthon kérdéséhez, és sokféle választ ad. Az otthon a család, illetve a család története; az otthon egy kultúra, egy népcsoport vagy nemzet története; az otthon maga a nyelv, vagy az emlékezet, a tudott vagy vélt, netán épp a hiányzó dolgok halmaza; az otthon egy város, egy falu, esetleg folyó, síkság vagy hullámozó dombvidék, egy kutya tekintete, egy marokba simuló, kézzel faragott hólapátnyé. Az otthon mindenesetre evidencia, azaz bizonyíték. Rendőrségi befőttesüveg, amelyben szagmintát őriznek.

De vajon mi történik akkor, ha hirtelen megfosztanak bennünket ettől az evidenciától, ha elvész, vagy – legalább is számunkra – megsemmisül ez a bizonyíték? Az első ilyen élményünk nyilván a születés, amikor az otthonos anyaméhből kilökődünk, és meg kell tanulnunk lélegezni. Alkalmazkodnunk kell az új körülményekhez, meg kell tanulnunk belakni egy idegen világot; ezen áll vagy bukik minden. A *Világló részletek*ben egy másfajta, mégis hasonló eset kerül elbeszélésre, amikor az elemi iskolás, kilencéves elbeszélőt és családját megszokott környezetükből, a pesti Pozsonyi útról kiragadják, és felköltöztetik a Svábhegyre, egy üres, elkobzott villába. Az otthonos városközpontból fel a *hegyre*. Mi is mindig így mondtuk otthon, hogy megyünk a *hegyre*, ahol gyerekkoromban sok nyarat eltöltöttünk a Svájci úton. Aztán később, amikor eljutottam Svájcba és láttam a svájci hegyeket, ez is eszembe jutott. Nádas szüleit kiemelt káder-voltuk miatt költöztetik a svábhegyi villába, egyrészt azért, hogy a fontos káderek egy helyen lakjanak, másrészt afféle jutalomként. A Perczel családtól elkobzott, hatalmas, sokszobás villa azonban üresen kong, és fütetlen. Érkezésük előtt, a házat sebtében kimeszel-

ték, kifestették, mégis sokáig érezni egy vadidegen illatot, az előttük lakók és a ház illatát. Folyamatosan fáznak. A sok közül két szobába vackolódnak be, mert csak annyit tudnak úgy-ahogy felfűteni. „Ostromot viselt elmével vettem tudomásul, hogy most így van, mert másként nem lehet,” írja Nádas. Akkorra már „gyakorlott túlélő”, akinek első dolga megtanulni az elvackolódás módját. Szakad a hó; amikor délben hazamegy az iskolából, első dolga ellapátolni a havat a pincebejáratig, első dolga a kazán. Ahogy apja meghagyta neki, hogy első dolga az legyen. Fel kell nőnie a feladathoz, különben megfagynak ebben az üres, jéghideg palotában. Minden hiányzik, de ha képes meletget csinálni abban a két szobában, akkor sikerült elhárítania a vést. Első dolga a kazán. Szakadatlanul esik a hó, egy gyerek egy üres, svábhgyi villában szabadjára engedi a fantáziáját, amellyel helyettesíti mindazt, ami hiányzik. Otthont épít. Minden nap végigjárja az üres szobákat, hallgatja a csendjüket, és elképzeli, mi minden történik bennük. „Ebből lettem,” írja a szerző, noha kémiantanárnoje, Vera néni azt jósolja neki, hogy, más gyerekekkel szemben, belőle „nem lesz semmi”.

S amikor anyja meghal, míg apja és öccse zuhanásban vannak, őt megtartják az ápolási és háztartási kötelességei. Nekiáll bevásárolni, mosni, főzni, takarítani. Az iskolakezdés előtti napokban azonban, amikor úgy érzi, hogy mindez valahogy kevés, az augusztusi hőségben nekiáll rendes nyári nagytakarítást végezni. Súrol, öblít, viaszol, pasztázik, beereszt, felkefél. „Ragyognia kellett ennek a kurva háznak”, írja Nádas. „A takarításhoz”, mint írja, „jó eszköz kell”. Egy hétig is eltartott, míg „a szükséges műveletek” végére ért. E műveletek a gyász munka, a megtisztulás, az emlékezés és egyúttal az otthon újratemtésének műveletei voltak. A *Világló részletek* mindezen műveletek összessége. A részletek nem csak úgy világlanak, hogy az egészet (a világot) foglalják magukba, s nem is csak úgy, hogy kiviláglanak a sötétből, hanem úgy, hogy bevilágítják a mű tereit, érthetővé tesznek bizonyos összefüggéseket. Ragyognia kell annak a kurva háznak. És bizony, ragyog. Néha már-már vakítóan. Ilyenkor, ahogy ő mondaná, fáj a fény.

Nem érzem okosabbnak magamat a gyereknél

GARACZI LÁSZLÓVAL FODOR PÉTER BESZÉLGET

Első könyved 1985-ben jelent meg, az életrajzod szerint 1982-től vagy szabadfoglalkozású író. Akkor még „javában” a Kádár-rendszert éltük ebben az országban, s nem is látszott valószínűnek, hogy ez esetleg a közeli jövőben máshogy lesz. Mennyire volt egzisztenciális értelemben kockázatos döntés a részedről 26 évesen, hogy az írói pályát választod?

38

1982-ben még egyáltalán nem volt biztos, hogy író leszek. Vagy hogy bármi leszek. Az első publikációim a párizsi *Magyar Műhely*ben jelentek meg akkoriban.